

הרב גבריאל קדוש

לצניעות ולטהרה בישראל -

הרהורים ומחשבות בעקבות מאמרו של רבנו הרב

צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל

ה. יראי אלקים - אנשי-חיל
ו. שיבת העם לציון - שיבת הגבורה
והטהרה
ז. קריאה להגברת הצניעות והטהרה
הישראליות
סיכום

הקדמה
א. מקור מידותיהם של ישראל
ב. תכונתם של ישראל
ג. מהות הטהרה והקדושה בישראל
ד. טהרת מחנה ישראל - מגלה את
גבורתם

הקדמה

מאמרו של הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, פורסם לראשונה בחוברת "לצניעות ולטהרה בישראל" שהוציא רבנו לאור בירושלים בחודש אדר תשי"א במלאת השלושים לפטירת אמו הרבנית זכר צדקת לברכה, וכן פורסם בספר אור לנתיבתי, עמ' רע"ו (לא כולל את דברי ההקדשה לאמו הרבנית, אותם פרסמנו כאן). מראי המקומות לא נכתבו במאמר המקורי, בספר אור לנתיבתי הובאו חלק מהם, כאן הוספנו מ"מ נוספים.

במאמר זה נעשה ניסיון לבאר את המאמר. זאת למודעי שהדברים שנכתבו כאן הם לפי מיעוט הבנתי בדברי רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, ויש לתלותם בקוצר המשיג ובגדולת המושג. מאז ומתמיד ראיתי במאמרו זה של רבנו יסוד חשוב לא רק להבנת יסודות הצניעות והטהרה, אלא יסוד גדול בהבנת המידות והתכונות בישראל. לכן חשבתי למרות קוצר הזמן, מפני עיסוקינו במאבק כנגד תוכניות החולשה בדבר עקירת יהודים מאדמתם, היה לא תהיה, להתאמץ לכתוב הרהורי מחשבות אלו לכבודה של אישה יקרה, הק' טלי חטואל הי"ד אשר הייתה כולה צניעות וטהרה, וכולה צפייה לישועת ישראל מתוך כל מאבקיו על ארץ ישראל בכלל וגוש קטיף בפרט. לחיבור זה של הטהרה והצניעות עם צפייה לאור הישועה המתחדשת חינכה את בנותיה הק' הילה, הדר, רוני ומירב הי"ד. וכמה מדהימה הסתלקותה מן העולם יחד עם בנותיה בידי מחבלים מרצחים ימ"ש בדרכה להסברת ערכה של ארץ ישראל.

עלי לצייץ שנעזרתי במאמרו של הרב מנשה דוידוביץ' הי"ד שנפל על קידוש השם במלחמת יום-הכיפורים שהתפרסם בספר לזכרו, סגולת מנשה. כן סייע לי ידידי הרב זאב נוימן שליט"א, תודתי נתונה לו.

א. מקור מידותיהם של ישראל

רבנו מקדים את ההבנה הראויה למקור ולשורש המידות בישראל. כדי שנוכל להבין את המקור ושורש המידות ואת ערכה היחסי של כל מידה ומידה יש צורך להעמיק במקור. אמנם מהבחינה האנושית, לפעמים נראות מידות מסוימות כמנוגדות וסותרות זו את זו, אך ראייה זו נובעת מקטנות וצמצום ההבנה שלנו הרואה את הדברים באופן שטחי. מצד מקור האמת, מהבחינה האלוקית, מה שלנו נראה כסתירה היא באמת השלמה והתאמה בין המידות.

מידת העוז ומידת הענווה, בראיה אנושית מצומצמת נראות כמידות סותרות ומנוגדות זו לזו, שהרי העוז שהוא גבורה, לא יכול לשכון בכפיפה אחת עם הענווה, שמידת הענווה נתפסת בעינינו כמידה המזדהה עם חולשת כוח ורפיון במציאות, אך האמת היא שבהסתכלות אלוקית על ערך מידה זו וגדלותה - נראה שהיא מזדהה, מתאימה ומשלימה את מידת העוז והגבורה.

בכך מסביר רבנו את המילים "העוז והענווה - לחי העולמים", המבט על עוז וענווה ביחד כמידות משלימות ומתאימות, מבט זה שייך לחי העולמים. בהסתכלות אלוקית מידות אלו מתאימות ומשלימות זו את זו.

ב. תכונתם של ישראל

אחרי שהניח רבנו את היסוד לחילוק בין הבנת המידות בראיה האנושית לבין ההבנה האלוקית, רבנו מלמדנו שחילוק זה לא קיים בעם ישראל. תכונתם המיוחדת של ישראל היא, דבקות נפשית בדי אלוקים-חיים ומלך-עולם, מתוך אותה דבקות שנובעת מהדעת האמיתית הפנימית שבישראל, שהם "עם יודעי אלהיו". מתוך היסוד האמוני הזך והטהור ("הבור האמוני") של עם ישראל שהם "מאמינים-בני-מאמינים".

הנגזרת המעשית של יסודות הדבקות והאמונה של ישראל היא התביעה מאתנו להדבק במידותיו של הקב"ה כדברי חז"ל¹ על הפסוק: "לְלַבֵּת כָּל דְרָכָיו וְלִדְבֹקָה בּוֹ".

(דברים י"א, כ"ב)

"מה הוא רחום וחנון אף אתה היה כן", וכן את סוף מאמר חז"ל זה "מה הוא צדיק וקדוש אף אתה היה כן", לא רק במובן של ציווי להלוך בדרכיו של הקב"ה אלא במובן של קביעת מציאות שאנו, עם ישראל

¹ שבת קל"ג, ע"ב; סוטה י"ד, ע"א; ספרי, עקב, מ"ט; ועי' רמב"ם, הלכות דעות פ"א, ה"ו. עיין שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 225-226. ויקרא, עמ' 145, 179-183, 238-239. במדבר, עמ' 138

הננו עם רחום וחנון, עם צדיק וקדוש, כהסברו של רבנו הרב צבי יהודה "קדושים תהיו כי קדוש אני ד' אלוקיכם" שיש כאן גם ציווי וגם הבטחה.² תכונות יסוד אלו אינן תלויות בבחירתם של ישראל, אלא בטבע סגולתם של ישראל כעם ד'.

הקדושה הזו שבישראל איננה מנותקת מהמציאות, איננה דבר זר לחיים, כביכול יש מציאות ויש קדושה כשני דברים נפרדים. אלא הקדושה היא המקיימת את המציאות. הקדושה היא ההופעה השלמה של המציאות. היא היא המציאות! אין לתפוס את הקדושה כדלות וחסרון בחיים, כניתוק מהמציאות. מכיוון שהקדושה נותנת למציאות את תוקפה, קיומה והשלמותה, לכן הקדושה חייבת להתגלות בזקיפות קומה. כי מידת הקדושה היא הזוקפת את המעמד האמיתי של המציאות.

להרחבת עקרון זה נצטט מדברי רבנו לגבי קדושה:

"יש להבין שקדושה אינה חולשה או מסכנות... הקדושה היא אמיתת המציאות... על-פי-רוב אנשים רגילים להבין, מתוך הסתכלות שטחית, שהחול הוא המציאות הממשית מפני שהוא נתפס על ידי החושים. אך לא זו האמת. אמנם החול הוא גם-כן קצת מציאות, חלק מהמציאות, מעין מציאות, אבל חז"ל מדגישים: 'קדוש לעולם קיים'. תכלית הקיימות והמציאות הוא הגדר של הקדושה".

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, פר' תולדות)

מחדד רבנו את דברי חז"ל:

"קדוש לעולם קיים - אף צדיקים לעולם קיימים"

(סנהדרין צ"ב, ע"א)

לא רק במובן של זמן שהקדוש לעולם קיים, אלא שהקדוש הוא מקיים את העולם, וכמו שהקדושה נותנת לעולם מציאות כך הצדיקים נותנים קיום לעולם.

מוסיף רבנו להבנת הקדושה שבמציאות שהאדם מתואר בתור "הגוף הקדוש"³ וגם כל ענייני הגוף והחומר מקבלים את אמיתתם ואת מציאותם השלמה באמת מתוך הקדושה, וכדברי רבנו:

"קדושה אינה ביטול מציאות או שלילתה, אדרבה, גבורת מציאות ושלמות מציאות היותר גדולה... וכן מתברר בספר 'מסילת ישרים' בפרק על קדושה, שהאדם הקדוש הוא האדם היותר שלם, עד שגם כל הגשמיות שלו, מאכלו ומשתהו הם

² עיין שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 225-226. ויקרא, עמ' 145, 179-183, 239-238. במדבר, עמ' 138

³ עיין בירושלמי ברכות פ"ג, ה"ד. וכן עיין מדרש הנעלם פר' חיי שרה דף קכ"ג שגוף האדם מתואר כך.

קדושה... קדושה אמיתית ענינה לרומם את ערך המציאות כולה. אצל השל"ה מופיע ביטוי חריף: 'הגוף קודש והנשמה קודש קדשים'.

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, פ' קדושים)⁴

ג. מהות הטהרה והקדושה בישראל

הקדושה, עליה דיבר רבנו בפסקה הקודמת, תוכל להיות שלמה ומבוססת דווקא מתוך טהרה. נראה שהקדושה היא עצם המהות, וטהרה זה גילוי החפץ של הקדושה. לכן מתפקידה של הטהרה להכשיר ולבסס את הקדושה.

הן תכונת הטהרה והן תכונת הקדושה שייכות לתכונתם של ישראל, לעצמיותם. הטהרה היא גילוי תכונת הפנים של ישראל שהם עם של טהרה. כדוגמא לכך מביא רבנו את מצוות ברית המילה שאיננה מעשה חיצוני של כריתת הברית, אלא ברית הקודש החתומה בבשרנו ב"גוף הקדוש" שדיבר עליו רבנו בפסקה הקודמת. ברית המילה היא תכונה מהותית בישראל המתאימה לנשמתם של ישראל. זאת כיוון שכל ישראל נקראו מולים, אע"פ שבמצב חריג כאשר ישראל לא נימול, למשל מטעמים רפואיים, גם אז חל עליו שם 'נימול'. רבנו בדבריו אלה מתכוון לדברי המשנה:

"קונם שאיני נהנה לערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי עובדי כוכבים... שאין הערלה קרויה אלא לשם עובדי כוכבים שנאמר (ירמיה ט', כ"ה): 'כי כל הגוים ערלים'..."

(נדרים פ"ג, מ"א)

מוסיף רבנו ש"שלילת הברית מזדהה עם הטומאה", שהרי הברית היא זו המגלה את טהרתם העצמית של ישראל ולכן שלילת הברית היא היפך הטהרה, והיא הטומאה. ואלו הם דברי רבי עקיבא⁵ לגבי פטור ערל מקורבן ראיה שכך פטורו של טמא "ערל וטמא" "ערל כטמא", וכן דברי חז"ל⁶ "הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר" (הטומאה). על הנדרש "קדושים תהיו, קדושים היו לא כתיב אלא תהיו, תהיו ודאי" מעיר רבנו:

"מתוך יסוד הקדושה של התורה, שנקבע אחר הטהרה, מתגלה כיוונה לא רק בתור ציווי אלא גם בתור חלות ברכה והחלטת הויה כמו כל ענין סגולת ישראל".

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, פ' תולדות)⁷

⁴ עמ' 181.

⁵ חגיגה ד', ע"ב.

⁶ פסחים צ"ב, ע"א.

⁷ עמ' 226 הערה 17.

כיחס ברית המילה לאדם מישראל, מקביל רבנו יחס זה גם לחיצוניות האדם מישראל ולתלבושת בגדיו. עצם הטהרה, כבר כתב רבנו שהיא שייכת למהות ישראל וצריך לגלותה בצדדיה החיצוניים ע"י הצד החיצוני של האדם שהם בגדיו. הבגדים הם הגילוי של מהות האדם כמו שברית המילה היא גילוי של מהותם ואופיים של ישראל. לכן מעמיד רבנו את הצניעות המתגלית בצורתו החיצונית של האדם, בצורת לבושו, מול הטהרה, וכמו ישראל במצרים שהיו "מצוינים בלבושיהם"⁸, שבתוך זוהמת מצרים והפריצות שבמצרים גילו את מהותם הפנימית בלבושיהם הייחודיים.

מוסיף רבנו ומעמיד את צניעותם של ישראל כדבר המחייב בשעת סכנה מסירות נפש, שהרי הגמרא בסנהדרין⁹ מביאה את דברי רבא בר רב יצחק בשם רב: "אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא" צריך להיהרג ולא לעבור ומסביר רש"י

"שרוך הנעל, שאם דרך הנכרים לקשור כך ודרך ישראל בענין אחר, כגון שיש צד יהדות בדבר, ודרך ישראל להיות צנועים, אפילו שנוי זה שאין כאן מצוה אלא מנהג בעלמא יקדש את השם בפני חביריו ישראל".

(סנהדרין ע"ד, ע"ב)

הדרישה החמורה של מסירות הנפש על ענייני הצניעות היא המגלה לנו שצניעותם של ישראל היא במהותם וכל שינוי בכך הוא בעצם מעין "שפיכות דמים" של ישראל, מכיוון שהוא משנה במהותם של ישראל. מכאן האמירה החריפה שאפילו על ערקתא דמסאנא מוסרים את הנפש. מבאר רבנו לפי הנחת יסוד זו את חזונו של הנביא על תלבושתן של בנות ציון:

"ביום ההוא יסיר ד' את תפארת העקסים והשבטים והשחרנים: הנטפות והשרות והרעלות: הפארים והצעדות והקשרים ובתי הנפש והלחשים: הטבעות ונזמי האף: המחלצות והמעטפות והמטפחות והחריטים: והגלינים והסדינים והצניפות והרדידים".

(ישעיה ג', י"ח-כ"ג)

דרישת הנביא לצניעות בלבוש נובעת מהתביעה לתרבות עצמית-יהודית, וזו כוונת רבנו בציטוט המילים "ילדי נכר" מתוך הפסוק: "כי נטשתה עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועננים פלשתים ובילדי נכרים ישפיקו".

(שם ב', ו')

⁸ כל בו, הגדה של פסח.

⁹ ע"ד, ע"א.

וכדברי התרגום :

"ובילדי נכרים ישפיקו - בנמוסי עממיא אזלין".

(תרגום יונתן, שם)

ובאר רש"י שם :

"הנביא מוכיחן ואמר להם כן, כי נטשתה עמך בית יעקב כו' עזבת

את מעשה הטוב אשר על ידו נהיית לעם אדם אתם בית יעקב".

(רש"י ד"ה כי נטשת)

לעומת תוכחה זו מביא רבנו את דרישת הנביא למקור "לתורה ולתעודה" ופרש רש"י את הפסוק :
 "צור תְּעוּדָה תָּתוּם תּוֹרָה בְּלִמְדֵי".

(ישעיה ח', ט"ז)

מלשון קשר שנאמר :

"קִשְׂרִים עַל לִבָּךְ תִּמְדֵי".

(משלי ו', כ"א)

וזו המקוריות שלנו ולא דרכי נכר.

ד. טהרת מחנה ישראל - מגלה את גבורתם

רבנו מחבר פה את הבנת היסודות הקודמים שבמאמרו ומוסיף עליהם קומה נוספת. הניגודיות הנראית בהבנה המצומצמת בין צניעות וטהרה לבין שכלול המציאות בצורתה השלמה מתוך חוסן, תוקף, עוז וגבורה נובעת בגלל ראייה מצומצמת של מידות הצניעות והענווה. כל קיומה של המציאות הוא מידותיהם המיוחדות של ישראל, במובן השלם הנובעות מכוח קדושתם העצמית. כבר הסביר רבנו לעיל שהמציאות השלמה והקיימת היא דווקא הקדושה. לכן הבסיס לצניעות ולטהרה היא מציאות חיים שלמה, ומכיוון שהמציאות כוללת בתוכה את כל כוחות החיים של חוסן וגבורה וחיל, על כן אי אפשר לנתק בין צניעות וטהרה לבין כוח וגבורה.

מסכם רבנו עקרון השוואתי זה בכך שכמו שהקדושה היא בסיס החוסן והגבורה כך הצניעות והטהרה הן בסיס המציאות. הקדושה, הדבקות והאמונה וכן הצניעות והטהרה כולן באות מהמקור של גבורה וחיל, שכולם שייכים למציאות השלמה.

כדי להמחיש עקרון זה של גבורה השייכת לקדושה מביא רבנו את טהרת מחנה ישראל שהיא "מגלה את קדושת-עוזו ופלא-גבורתו". לכאורה קשה, במה קשורה טהרת המחנה וקדושתו לגבורה? אלא מבאר רבנו, שבמחנה ישראל קשורים הדברים זה בזה, הטהרה היא זו שגורמת לגבורה, כפי שיוסבר להלן. משתמש כאן רבנו במילה "פלא-

גבורתו", להראות שאכן בישראל הגבורה היא פלאית, היא משהו נעלם ונסתר מבינת אדם. גבורה שנובעת ממקור הגבורות, וכדברי רבנו¹⁰ אשר מביא את דברי הגמ'¹¹ שהצלת הרועה את הצאן, מן הזאב ומן הארי חשובה היא בתור נס, כמו שנאמר בדוד שהכה את הארי והדוב להצלת צאנו ובאר התוסי' "ברוח הגבורה והדעת להלחם", ומוסיף רבנו שם:

"מבואר כי רוח הגבורה והדעת' להלחם המתגלה באדם, להתגבר על כוחות המשחיתים ומתנגדים לקיומו, הוא נס המופיע ממרומים... על אחת כמה וכמה בעניין כלל ישראל ומהלך ישועתו ומעשה הצלתו ותקומתו..."

קשר זה שבין טהרת המחנה לגבורה מבואר בתורה:

"כִּי תֵצֵא מִחֲנֶה עַל אִיבֵיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דְּבַר רָע... כִּי ד' אֵלֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחֲנֶה לְהַצִּילֶךָ וְלָתֵת אִיבֵיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מִחֲנֵיךָ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרוֹת דְּבַר וְשָׁב מֵאֲחֵרֶיךָ."

(דברים כ"ג, י" ט"ו)

למדנו מדרישתה של תורה לשמור על קדושת המחנה, את מקור הקשר בין כוחם של ישראל לגבור על אויביהם הנובע מהשראת השכינה במחנה ישראל התלוי בשמירת הקדושה. כוחם של ישראל באופן היותר גלוי נובע מכוחה של שמירת הקדושה, היא אשר נותנת לחיילי ישראל את כוחם לעשות חיל. היא אשר מגלה את כוחות הגבורה והתקיפות שנובעים ממקורות של נצח - של קיום נצחי של קדושה. החיבור הפלאי בין טהרה לבין קדושת המחנה מתגלה בעוצמתו של המחנה עצמו. וכדברי המדרש הרמוזים בדברי רבנו:

"אמר להם משה לישראל: בשעה שאתם יוצאים למלחמה הזהרו שלא יהיה בכם עון ניאוף, שאם יש עון זימה ביניכם הקב"ה הנלחם לכם הוא ישוב מאחריכם ואתם נמסרים ביד שונאיכם... אמר להם משה לישראל: הווי יודעין שאין הקב"ה מייחד שמו בישראל שהוא נקרא אלהיך אלא בזמן 'והיה מחניך קדוש' ואותה שעה הוא משרה שכינתו ביניכם והוא מציל אתכם מיד אויביכם ומוסר שונאיכם... ומנין שישראל נקראו קדושים בעת ששומרים עצמן מן הניאוף ומן הזימה? שכן כתיב (ויקרא כ', ז'): 'והתקדשתם והייתם קדושים כי אני ד' אלהיכם', מכאן בזמן שהם קדושים הוא להם לאלוה, מה כתיב אחריו? (שם, ח') 'ושמרתם את חקתי ועשיתם אותם אני ד' מקדשכם'. אימתי הקב"ה מקדש את

¹⁰ לנתיבות ישראל, מאמר "לתוקף קדושתו של יום עצמאותנו".

¹¹ בבא מציעא ק"ו, ע"א

ישראל! בזמן שהם שומרים חקיו. ומה הם החקים? אלו העריות,
דכתיב ניאוף אשת איש בראשון שנאמר 'איש אשר ינאף'.
(במדבר רבה, פרשה ט', ז')

ה. יראי אלקים - אנשי-חיל

בפסקה זו מוסיף רבנו נדבך נוסף ביחס לקשר שבין הקדושה בישראל לבין תכונותיהם של ישראל בקיומן הממשי: תכונות של אנשי חיל, יראי אלקים, אנשי אמת ושונאי בצע. קשר זה שבין המידות לתכונת החיים בישראל אמנם מתגלה בהצעתו של יתרו, שאינו מישראל, למשה רבנו לבחור מהעם אנשים בעלי תכונות מיוחדות שיוכלו לסייע בידו בשפיטת העם, אך זכותה הצעתו זו של יתרו להסכמה של ריבונו של עולם, התקבלה ע"י הקב"ה "בחזון העליון". מציע יתרו:

"וְאָתָה תַחַזֶּה מִכָּל הָעָם אַנְשֵׁי חַיִל יְרָאִי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע".

(שמות י"ח, כ"א)

ההתאמה לתפקיד שופט בישראל לפי התכונות של אנשי חיל ויראי אלקים. לכאורה מדוע נדרשות תכונות אלו ומה הקשר בין אנשי חיל ליראת אלקים? אלא לפי דברי רבנו לעיל מובנים הדברים, הקשר של יראת אלקים וגבורת חיל אצל ישראל הוא קשר אמיתי: דווקא מתוך שהם יראי אלקים הם אנשי חיל ודווקא מתוך שהם אנשי חיל הם יראי אלקים. המציאות של קדושה ויראת שמים היא אשר מאפשרת את היותם אנשי חיל אמיתיים, וכן להיפך: מציאות של אנשי חיל מאפשרת להגיע ליראת אלקים. למרות שבהסתכלות המצומצמת-האנושית אנשי חיל לא נתפסים כיראי אלקים, מבאר לנו רבנו את מקור מהותם של אנשי החיל הנובעת דווקא מתוך היותם יראי אלקים וכן להיפך.

השוואת זוג המידות של "יראי אלקים" ו"אנשי חיל", למרות היפוכן הנראה בהסתכלות שטחית, היא כהשוואה בין "אנשי אמת" ו"שונאי בצע", שבתכונות אלו אפילו העין החיצונית מבינה שלא יתכן שיהיו אנשי אמת שהם אוהבי בצע, שמתוך שהם אנשי אמת הם שונאי בצע ומתוך שהם שונאי בצע הם אנשי אמת.

עקרון זה של "הפכי התכונות" נכון לא רק לגבי מידות היחיד בישראל, כדוגמאות שהביא רבנו, אלא גם ביחס לתכונותיהם של ישראל ככלל. תכונת הענווה בה ניחנו ישראל כדברי חז"ל:

"כי אתם המעט מכל העמים" (דברים ז', ז') - שממעטים עצמכם לפני".

(חולין פ"ט, ע"א)

נראית סותרת את תכונת האופי המיוחד של ישראל של עזות, ה"עזים שבאומות". גם בזוג מידות אלו מבאר רבנו שהענווה בישראל נובעת דווקא מתוך מה שהם עזים, והעזות בישראל נובעת דווקא מתוך מה שבאופיים הם ענווים.

רבנו מדגיש את מקור תכונתם של ישראל "בתור זרעו של אברהם-אבינו" להראות לנו את מקור התכונות בישראל מצד עצם בחירתנו כעם, ושהמידות בישראל הן מידות מוכרחות ולא בחירות, כדברי רבנו:

"וממדה זו של אברהם אבינו (מסירות נפשו על אנשי סדום) נמשכות מידותיהם של ישראל – 'רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים' השייכות לעצם הגזעיות שלנו, ליסודיות הפסיכולוגית הנפשית שלנו..."

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, פ"ו וירא)¹²

וכן קושר רבנו את יסוד מידת הענווה עם העזות:

"המלך הוא מין אישיות שמגבש בעצמו את עם ישראל. כלל ישראל מתגלה באופן מיוחד ב'דוד מלך ישראל חי וקיים'. לכן קמים ב'ויברך דוד'. בגמרא חולין מבואר שמידת הענוה של ישראל - המתגלה אצל אברהם אבינו היסוד הגרעיני, והמשתכללת אצל משה רבנו השייך להופעת עם ישראל - מופיעה מעל הכל אצל דוד המלך שהוא הביטוי הממלכתי, הלאומי והצבורי, הממשי והעובדתי של כלל-ישראל".

(שם פ"ו מקץ)¹³

ועוד:

"בדוד המלך מופיע השיא של כלל-ישראליות. לעילא מאברהם אבינו ומשה רבינו, והמשך שלהם. שיא הממלכתיות עד למשיחיות לדורות עולם. ולכן צריכה גם להתגלות אצלו שיא הענוה, שהיא שייכת לתכונתם של ישראל, כמו שכתוב (תהילים קמ"ט, ד'): 'כי רוצה ד' בעמו, יפאר ענוים בישועה'".

(שם פ"ו וירא)¹⁴

רבנו מבסס בכך את היסוד שקבע במאמר זה של קשר הקודש המוחלט והנצחי בין גבורת החיים לבין הקדושה שנמצאת ביחיד ובכלל בישראל. ומוסיף רבנו שבזכות המידות השורשיות שבישראל ובזכות אותה עזות, אין ישראל ניתנים להינצח. כי דבר שהוא על-טבעי, אלוקי, בעל אמת נצחית ומוחלטת כמו שיש בעם ישראל לא ייכנע ולא ינוצח ע"י מציאות של שקר וחולשה שלא נובעת ממקורות הקודש.

¹² עמ' 168.

¹³ עמ' 366.

¹⁴ עמ' 156.

ו. שיבת העם לציון - שיבת הגבורה והטהרה

הנחת היסוד המתבררת בדברי רבנו, שתכונותיהם של ישראל הן טבעיות להם, מסבירה את פשר מצבם של ישראל בגלות. עם ישראל בגלות לא נמצא במצבו הטבעי¹⁵, אינו יושב על אדמתו בכל תוקפו ועוזו, אלא נמצא תחת שלטונם של הגויים בתוך מחשכי הגלות, הגוף והנפש לא באו לידי ביטויים באופן המלא, ממילא נפגמה עוצמת החיים האמיתיים של ישראל ולכן טבעיות מידותיהם נפגמה בגלות. החושך הגלותי והסבל שסבלו ישראל בגלות נתנו את אותותיהם עלינו לא רק במובן הגשמי, אלא יותר מכך במובן הרוחני.

כאשר העם קם לתחיה ומנער מעליו את מחשכי הגלות, שב הוא לעצמו, לפדות נפשו. תקופת התחיה מחיה בנו את צורתנו השלמה בכל המובנים. בית הקברות של הגלות¹⁶ אשר נחשבנו בו כמתים נתן בנו את אותותיו. המעבר בין שני המצבים "במעבר העלייה ממדברות העמים", אל ארצנו, ארץ החיים הינו מורכב וקשה. רבנו מכנה את ארץ ישראל בשם "ארץ חיים" כנגד אותו מוות שבגלות, "ארץ חמדה" שבה מתגלה אצל העם מידת "החיים מורשת הקדומים ומשגב-חרות-עולם". "מורשת קדומים" בא לציון את השיבה למשהו קדום הקיים בתוכנו, כבר בעצם הויתנו ממידתו של אברהם אבינו כדברי רבנו לעיל, שהוא שורש ומקור לכל תכונותיהם של ישראל. שבים אנו אל הגבורה והעוז, החיל והחוסן הישראליים.

כיוון שביאר לנו רבנו את הקשר בין הגבורה והעוז לצניעותם וטהרתם של ישראל, ממילא נבין שבתקופת המעבר בין הגלות לבין הגאולה, בין חולשת החיים שבגלות לשכלולם המלא בארץ ישראל, תקופת המעבר טומנת בחובה קשיי הסתגלות לאור המיוחד והשלם ההולך ומופיע בישראל. תהליך ההסתגלות מחדש, להופעה המלאה של ישראל, של גבורה ועוז ושל צניעות וטהרה נתקל בקשיים.

הופעת החיים המצומצמת של ישראל בגלות דיכאה את הכוחות האמיתיים, וכעת בשוב ד' את שיבת ציון, כוחות החיים של ישראל בכלל ובמיוחד כוחות הגבורה והעוז, הצניעות וטהרה רוצים להתגלות ולהופיע אך נתקלים הם בקשיי הסתגלות.

המחשבה המצומצמת שגבורה ועוז סותרים את מידת הצניעות והטהרה ששלל אותה רבנו בתחילת המאמר, תפיסה זו היא תפיסה גלותית ומחלת הגלות שאנו צריכים להירפא ממנה בשיבתנו לארצנו.

¹⁵ ע"י נצח ישראל פ"א.

¹⁶ עיין ביאור הגר"א לספרא דצניעותא בסופו.

הגלות כופפה את קומתנו הרוחנית-הלאומית-המידותית, אך שיבת העם לציון תחדש את ימינו כקדם.

ז. קריאה להגברת הצניעות והטהרה הישראליות

רבנו מעמיד לנו בסיומו של המאמר את הקביעה שבעם ישראל אי אפשר להתפשר ולהסתפק בחלקי מידות. מכיוון שמידות הצניעות והטהרה מכשירות ומבססות את מידת הגבורה, לכן חייבים אנו בשיבתנו לארצנו, בעת שרצוננו לחזור למידת העוז והגבורה השלמים, לשוב בכל תוקף למידות הטהרה והצניעות במובן ובהיקפן השלם. תכונות אלו אינן רק באומה בכללה אלא שייכות באופן טבעי והכרחי לכל יחיד ויחיד בישראל, ורק ע"י הופעתן השלמה של מידות אלו נוכל לגלות את פרצופנו השלם והאמיתי.

היחיד באומה מתקשר לכלל האומה וככל שהוא מתחבר אל הטבע הכללי של האומה ואל מידותיה כך הוא נעשה כללי יותר. ומכאן, מדגיש רבנו, נובעת האחריות הגדולה על כל יחיד ויחיד לשמירת הצניעות והטהרה, כי בכך הוא מסייע בגילוי ההופעה האמיתית שבישראל, שמשמעותה שיבת העוז והגבורה, זקיפות הקומה ושיבתנו למקוריות.

בשמירת הטהרה והצניעות מקבל האדם מישראל את האחריות לרצף הדרות וקדושתם, שהרי חיי הטהרה והצניעות משפיעים על זרעו ועל זרע האומה בכללה. וכן כתב מרן הראי"ה קוק זצ"ל:

"החנוך הפשוט מתחיל משבא הילד לכלל איזו הכרה, והחנוך המדעי מתחיל משיצא לאויר העולם, והאמוני מההתחלה היצרית, והתקדשתם והייתם קדושים".

(מדות הראיה, אמונה, א)

רבנו מצטט את הפסוק:

"וְהָיָה אֱמוּנַת עַתִּיד חֶסֶן יְשׁוּעַת חֶכְמַת וְדַעַת יְרֵאת ד' הִיא אוֹצְרוֹ".

(ישעיהו ל"ג, ו')

וכהסבר חז"ל¹⁷ המלמד על סדרי הש"ס, שהחוסן שבסדר נשים הוא הגורם לישועות. ומקיש רבנו את המילים "יראת ד'" שנאמרו אחרי "חוסן ישועות" אליו שנאמרו בפסוק "שֶׁקֶר הַחֵן וְהַבֵּל הַיְפִי אִשָּׁה יְרֵאת ד' הִיא תִתְהַלֵּל".

(משלי ל"א, ל')

ודווקא מתוך שהיא יראת ד' היא תתהלל בחן וביופי, כהסברו של הגאון מוילנא¹⁸. קושר רבנו פעם נוספת את ענייני הצניעות והטהרה עם

¹⁷ שבת ל"א, ע"א.

ענייני הגבורה - החוסן. שהרי החוסן מרמז על סדר נשים ויראת ד' היא תתהלל בחן וביופי ובחיל ובכח ובחוזק ובאומץ. וממילא כמו שהחוסן מביא לישועות כך מידות הצניעות והטהרה, ואז "בא-להים נעשה חיל והוא יבוס צרינו".

מסיים רבנו את המאמר במילים "בשם א-להינו נדגול ונרננה בישועתו", על-פי הפסוק

"נְרַנְנָה בִישׁוּעַתְךָ וּבְשֵׁם אֱ-לֹהֵינוּ נִדְגֹל יִמְלֵא ד' כָּל מְשָׁלוֹתֶיךָ".

(תהילים כ', ו')

המתייחס לישועות הבאות מתוך חיל בכוחם של ישראל הנובעים מטהרתם וצניעותם, כפירוש רש"י:

"כשיושיע אותך הקב"ה נרננה כולנו להקב"ה ובשמו נדגול נתאסף ונעשה חיל".

(שם)

וכן מסיים רבנו בפסוק:

"וְגִבְרַתֶּיךָ ד' וּבְשֵׁמוֹ יִתְהַלְכוּ".

(זכריה י', י"ב)

וכפירוש המצודות:

"וגברתים בד' - אגבר את ישראל בתשועת ד'".

(שם)

סיכום

הקריאה הגדולה של רבנו לצניעות ולטהרה בישראל באה לשלול צמצום מידות אלו למגזר מסוים או לשינוי מעשי בתחום מסוים. מידות הנראות לנו במבט שטחי כסותרות זו את זו, הרי במקורן האלוקי משלימות זו את זו. קריאתו מחברת בין המידות בכללן לבין תכונותיהם של ישראל. רבנו חורז וקושר את כל תכונותיהם של ישראל בטבעיותן עם כל מציאות החיים שלנו בגלות ובגאולה. קורא רבנו לאחריות גדולה דווקא בימי שיבת ישראל לארצו, לשוב אל שורש הצניעות והטהרה במחנה ישראל ובישראל. מידות אלו יבססו את מידות העוז והגבורה, ויתנו לנו את הכוח להתגבר על אויבינו ועל קשיי הקליטה בארץ. מתוך הדבקות השלמה בכל דקדוקי הטהרה והצניעות נקבל את החיל והחוסן הנתבעים מאתנו מכוח היותנו עם ישראל.

נחתום בדברי ההקדשה של רבנו לאמו הרבנית אשר מתאימים בנסיבותיהם לזכרה של טלי חטואל ובנותיה הי"ד:

"התחדשות הופעתם זאת של דברי אאמו"ר הרב זצ"ל... לקיום

ושכלול של הטהרה והצניעות בישראל, בפרק זה של הסתלקות

¹⁸ קול אליהו, ויצא, ל'.

עזרתו זצ"ל, יש בה ענין להעמדת ערכה של עזרה זו במרחב ההדרכה וההשפעה הקבועה וקימת לעם-ד' ונחלתו ממקור-הקודש של אמתת התורה והארת-גאולתה. דברים אלה שנצטערה עליהם אותה צדקנית ז"ל - יוסיפו, יגלו, באמוץ בצרונוס, את בחינת גודל הזכות יותר מאשר בחי-החלד. יוסיפו, ירוממו בכח זה את אור-הטוהר ועוז-הקודש אשר לתקומת ישראל, ככל מצות מלכו העליון חי-העולמים, ויכשירונו להופעת כל תנחומותיו בשלמות גאולתנו כולה בהתחדשות כל ימינו ושנותינו כקדם בתשובת אמת וכל אורו הגדול על ציון וירושלים וכל מקראיהן".